

Prof. J. M. M. MAEYER:

„HET BELANGENCONFLICT IN DE
NAAMLOZE VENNOOTSCHAP”

N.V. Uitgeversmaatschappij Æ. E. Kluwer,
Deventer - Antwerpen, 1964.

door Prof. Mr. J. Valkhoff

Deze rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in het handelsrecht aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen, trekt de aandacht, en terecht. Het gaat immers om de naamloze vennootschap, de thans ver-uit belangrijkste rechtsvorm van de onderneming en kwantitatief, en kwalitatief; over de diverse belangen in dat vennootschappelijk verband, de belangenbeartiging, de belangenbepalingen, de belangenafweging¹⁾, de belangengroepen, mogelijke belangenoverheersingen (invloed, macht) enz. Het onderwerp van deze Nijmeegse oratie is dan het „belangenconflict” in de N.V. De wettelijke regeling is ten onzent te vinden in het Wetboek van Koophandel en het Burgerlijk Wetboek, in verband met de algemene rechtsbeginselen van het privaatrecht²⁾. Verder zijn er de statutaire regelingen. In een aantal gevallen zal men moeten procederen en zo is er de jurisprudentie, die eveneens tot de rechtsvinding en de rechtsvorming bijdraagt.

Schrijver begint met de „verzelfstandiging” van de naamloze vennootschap: „het samenwerkingsverband wordt benadrukt; de samen-

werkende personen, de vennoten (in casu), treden op de achtergrond” (blz. 3). Een zekere verzelfstandiging kan men ook reeds bij de vennootschap onder firma, de gekwalificeerde maatschap van artikel 16 W.v.K., constateren: de door de Hoge Raad aanvaarde leer van het afgescheiden vermogen³⁾; rechtspersoonlijkheid nu reeds volgens sommige auteurs⁴⁾, maar niet volgens de Hoge Raad⁵⁾; voortzettings-, overnemings- en verblijvingsbedingen⁶⁾. Bij de naamloze vennootschap is de „verzelfstandiging” er zeker. Wij willen niet teruggaan tot het ontstaan van de naamloze vennootschap in het algemeen (de oligarchische V.O.I.C.!), waaraan indertijd de juristen E. J. J. van der Heyden en S. van Brakel, de historici W. M. F. Mansvelt en J. G. van Dillen, en anderen belangrijke nederlandse studies⁷⁾ gewijd hebben, doch slechts tot onze codificatie van 1838, waarin - en ook nog in 1928/29 bij de vernieuwing van ons wettelijk vennootschapsrecht - ook de N.V. als een overeenkomst gezien werd. Maeyer verwijst naar artikel 15 W.v.K. voor de vennootschappen (naast art. 1 W.v.K. in het algemeen). Genoemd had ook kunnen worden artikel 36 a W.v.K., dat anders overbodig zou zijn. In zijn arrest van 9 oktober 1942, N.J. 1942, No. 821, rekende de Hoge Raad ook de aandeelhouder van de N.V. tot de „vennot” in artikel 11 W.v.K. (overlegging van boekhouding; „communication”⁸⁾).

De rechtspersoon was in 1838 nog zeer onbelangrijk. Sindsdien is zij - ook weer kwantitatief en kwalitatief - zo veel belangrijker

1) J. Wiarda: „Belang en belangenafweging in het privaatrecht”, in „Rechtsgeleerd Magazijn Themis”, 1952, blz. 421-467, waarin de nummers 21, 22 en 23 de naamloze vennootschap betreffen.

2) J. Wiarda: „Aard en betekenis van rechtsbeginselen, inzonderheid de beginselen van goede trouw en billijkheid, in ons positieve recht” (1947).

3) Daardoor gaan de zaakscrediteuren vóór de privé-crediteuren. Hoge Raad 28 juni 1889, W. 5735; H.R. 26 nov. 1897, W. 7047; H.R. 6 april 1936, N.J. 1936, No. 425. Zie A. Hartman in „Ars Aequi”, okt. 1959, blz. 1-7.

4) P. Scholten, A. Pitlo e.a.

5) Recent H.R. 9 april 1958, N.J. 1958, no. 331.

6) Artikel 1688, lid 1 B.W. Een voorbeeld in André Maurois' „Bernard Quesnay”, blz. 6/7. J. H. R. Buining: „Beschouwingen over het verblijvingsbeding” (diss. 1932).

7) E. J. J. van der Heyden: „Ontwikkeling van de naamloze vennootschap in Nederland vóór de codificatie” (1908). S. van Brakel: „De Hollandsche handelscompagnieën der zeventiende eeuw” (1908). Ook „Rechtsgeleerd Magazijn”, 1912, blz. 261, en 1917, blz. 1 en blz. 145. W. M. F. Mansvelt: „Rechtsvorm en geldelijk beheer bij de Oost-Indische Compagnie” (1922). J. G. van Dillen in „Tijdschrift voor Geschiedenis, 45ste Jaargang, 4, blz. 350.

8) J. Valkhoff: „Bepalingen over boekhouding en administratie”, blz. 17 en 18 (1962). Nadien nog W. C. L. van der Grinten in het „Handboek voor de naamloze vennootschap naar Nederlands recht”, no. 67 (1962) in afwijking van de vorige druk; en P. Sanders in „De Naamlooze Vennootschap”, juli 1963, blz. 59.

geworden (vooral de naamloze vennootschap⁹⁾). In het nieuwe B.W. is er een afzonderlijk Boek aan gewijd: Boek II, dat reeds in het Staatsblad¹⁰⁾ is afgekondigd, doch nog niet is ingevoerd. De Regering bereidt thans de invoering voor van het Eerste Boek (Personen- en Familierecht); misschien zal het ook nog eens tot een invoering apart van het Tweede Boek (Rechtspersonen) komen, voordat alle negen boeken van het nieuwe B.W. als codificatie van ons privaatrecht klaar zijn.

Tegenwoordig wordt de overeenkomst-gedachte voor de naamloze vennootschap meer en meer losgelaten. Prof. van der Grinten doet dit nu ook in de nieuwste druk van het Handboek voor de naamloze vennootschap¹¹⁾. De aandeelhouders worden - zeker in de grotere, open naamloze vennootschappen - minder als vennoten gezien. De partij-wil wordt, zoals op meer plaatsen in het moderne privaatrecht, teruggedrongen. Het belang van de aandeelhouders wordt daardoor minder uitsluitend (Maeyer, p. 3 en 9). Ook de eigendoms-gedachte wordt, zoals meer in het moderne privaatrecht het geval is, teruggedrongen. Maeyer spreekt hierover niet, maar ook dit is onmiskenbaar, dat de aandeelhouders minder als eigenaar te beschouwen zijn. Wel spreekt Maeyer over de veranderde verhouding tussen bestuur en aandeelhouders (pag. 3). De in 1838 heersende mandaatsgedachte daarbij verdwijnt. De aandeelhoudersvergadering heeft veelal niet de hoogste macht in de N.V. Deze staat trouwens ook nergens zo geformuleerd in ons Wetboek. De wetgever in 1928/'29 wilde bij de vernieuwing van het N.V.-recht de macht der organen in de N.V. afbakenen en omschrijven en zo kwam de zogenaamde „rest“-macht van de vergadering van aandeelhouders in de wet: artikel 43

W.v.K. Het Forum-Bank arrest van de Hoge Raad heeft dit bevestigd¹²⁾. De ontwikkeling de facto en ook de jure (oligarchische clausules, prioriteitsaandelen, stemrechtregelingen, quorum en gequalificeerde meerderheid, certificaten al of niet royeerbaar, holding companies, nationaal bezitmaatschappijen, stichting, interne financiering) ten aanzien van de machtsverschuiving van de aandeelhoudersvergadering naar bestuur en commissarissen mogen wij als bekend veronderstellen (Maeyer, pag. 4). De nieuwe opvattingen zijn „in overeenstemming met de huidige economische werkelijkheid“ (pag. 3)¹³⁾. Het is een probleem in hoeverre het recht zich naar de economische eisen moet richten. Juist bij rechtsfiguren als de naamloze vennootschap, die èn juridische, èn economische aspecten heeft, doet zich dit voor¹⁴⁾. Hoe dit ook zij, de „hoogste macht“ van de A.V.¹⁵⁾ is thans veelal niet meer dan een slogan¹⁶⁾.

Door de hierboven aangeduide ontwikkeling is het vennootschappelijk belang op de voorgrond gekomen. Dit vennootschappelijk belang is, volgens Maeyer, iets anders dan het geldelijk belang van de aandeelhouders. A. van Oven schreef indertijd in de „Economist“¹⁷⁾: „kan met een zelfstandig belang van de N.V. ... niet anders bedoeld zijn dan het op de onderneming gerichte gezamenlijke belang van de aandeelhouders aan de N.V. ter behartiging toevertrouwd“. Maeyer zegt nu: „Het vennootschappelijk belang nu zou ik willen aanduiden als het belang dat de vennootschap heeft bij haar eigen gezonde bestaan, uitgroei en voortbestaan met het oog op het door haar te bereiken doel“, en voegt daaraan toe: „In dit laatste ligt een begrenzing van het vennootschappelijk belang besloten“ (pag. 6). Wanneer Maeyer zich dan in noot 3 op die pagina 6 keert tegen P.

9) Van der Grinten - van der Heyden: Handboek voor de naamloze vennootschap naar Nederlands recht", no. 37 (uitgave 1962).

10) Staatsblad 1960, no. 205 (wet van 12 mei 1960 tot vaststelling van Boek 2 van het nieuwe B.W.).

11) No. 42 in de uitgave van 1962 (zevende druk); en Voorwoord, blz. V.

12) H.R. 21 januari 1955, N. J. 1959, no. 43. Bij Maeyer vermeld op blz. 5.

13) De vraag komt meer en meer naar voren of wij in ons land, evenals onze vijf E.E.G.-partners, tot afzonderlijke regelingen van de open en besloten N.V. moeten komen. Nu zijn er alleen de verschillen van de artikelen 42c, 46b en 54c Wetboek van Koophandel.

14) Zie bijv. Th. W. F. Speetjens: „Het kapitaal der naamloze vennootschap naar Nederlandsch recht" (1947), waarin gepoogd werd economie en recht (speciaal de bedrijfseconomie) dichtert tot elkaar te brengen. Mijn recensie daarvan in de „Economist" 1948, aflevering 6; en B. van der Esch: „Vergelijkend vennootschapsrecht", blz. 185, 186, 217 en 218 (1953).

15) A. Th. de Lange: „Het ondernemerschap van de aandeelhouder", blz. 5 (1960).

16) C. P. M. Romme: „De onmondigen in het bedrijfsleven", in „Sociaal-Economische Wetgeving", juli/aug. 1963, blz. 369. Ook „Sociale Wetenschappen" 1962, blz. 272.

17) „Economist" 1961, blz. 891. Zie noot op blz. 7 bij Maeyer.

Borst, die het belang van de N.V. ziet als het gezamenlijk belang van eigenaren, directie en personeel, komt dit verschil in opvatting tussen Maeyer en Borst primo doordat beiden waarschijnlijk van een verschillend begrip „belang”¹⁸⁾ uitgaan, en secundo zeker doordat Maeyer meer abstrakt-juridisch vennootschap en onderneming scheidt¹⁹⁾, terwijl Borst dit meer economisch-sociologisch-juridisch-ethisch minder doet.

Naast het vennootschappelijk belang stelt Maeyer nu het belang van de gezamenlijke aandeelhouders, de belangen van een meerderheid, van een minderheid en van een enkeling uit de aandeelhouders. Deze belangen moeten behartigd, geldend gemaakt en bij conflicten beoordeeld en gewaardeerd worden. Dit dient te geschieden naar het rechtsbeginsel van de goede trouw, welke meebrengt „dat men, handelend vanuit de eigen belangensfeer, dus bij het behartigen van één bepaald belang, rekening houdt met de andere belangen, die in de vennootschap aanwezig zijn en deze, zo nodig, na afweging van belangen, ontziet” (pag. 10). Maeyer gaat dit na bij het optreden, het handelen van de drie organen van de N.V. Zowel het bestuur, alsook de commissarissen moeten in de eerste plaats het vennootschappelijk belang behartigen. Voor het bestuur oordeelt de rechtspraak evenzo; voor commissarissen gaat men ook meer en meer zo denken. „Het nastreven van bestuur en commissarissen van het belang van de vennootschap moet echter zijn grenzen vinden in de aanwezigheid van andere belangensferen” (pag. 12), waarbij dan het beginsel van gelijkheid en evenredigheid dient te gelden. Maeyer schetst de belangenconflicten bij emissies van aandelen door bestuur en commissarissen (jurisprudentie) en die, welke zich bij de financiering uit de winst (vennootschapspraktijk) voordoen. Of de zelffinanciering inderdaad zo'n belangrijke rol moet blijven spelen als Maeyer op pagina 14 stelt, staat nog te bezien; er kunnen gevaren aan verbonden zijn, en voor de onderneming, en uit maatschappelijk oogpunt. Ook waar op blz. 6 Maeyer het heeft over de interne finan-

ciering (i.v.m. groei), afschrijvingen (i.v.m. continuïteit) en reserves (i.v.m. gezondheid van de vennootschap (onderneming?)) zette ik bij de reservering een vraagteken.

Wat het handelen van de algemene vergadering van aandeelhouders betreft, opteert Maeyer voor het standpunt dat, in verband met wat hij noemt het ook nu nog „coöperatieve karakter van de naamloze vennootschap” het belang van de N.V. niet in de eerste plaats daardoor behoeft te worden behartigd. Hiervoor kan hij naar vier arresten van de Hoge Raad verwijzen. Ook bij het behartigen van dit aandeelhoudersbelang zijn er echter en volgens Maeyer, en volgens de Hoge Raad grenzen. Naast andere beperkingen, als strijd met de wet of de statuten, is de goede trouw weer de voornaamste beperking, die met zich brengt naast het eigen belang het belang van de vennootschap en dat van de andere aandeelhouders mee te wegen en desnoods te ontzien.

Tenslotte behandelt Maeyer conflicten tussen het vennootschappelijke belang en financiële belangen van personen, die niet lid zijn van de N.V., doch tot haar in contractuele verhouding staan: de houders van oprichters- of winstbewijzen en de niet als aandeelhouders tot een deel van de winst gerechtigde tantiëmist. Evenals bij de interne vennootschappelijke betrekkingen geldt ook hier de goede trouw, medebrengend „dat organen van de vennootschap bij hun handelen eveneens dienen te letten op de belangen van die crediteuren en deze zo nodig moeten ontzien” (pag. 20). Ook hier adstrueert Maeyer zijn betoog met rechtspraak. Evenals bij alle vorige belangenafwegingen, is ook hier de rechterlijke toetsing een marginale, zodat aan degeen die handelt (vennootschap, bestuur, commissarissen, aandeelhoudersvergadering, aandeelhouder) een zekere marge van vrijheid in optreden is gelaten, terwijl volgens het normale bewijsrecht de bewijslast rust op degene, die beweert dat in strijd met de goede trouw zijn belang niet voldoende in acht is genomen.

Het is jammer, dat Maeyer enerzijds niet

18) Gewezen zij hier op de definitie van de filosoof Sartre, geciteerd door Prof. Dr. R. C. Kwant in zijn „Sociale Filosofie” (1963), die „het belang” deze inhoud geeft: „een stuk vermense-lijkte wereld, hetwelk het sociale zijn van een bepaalde mens uitmaakt” (blz. 247). De jurist N. Okma omschreef in zijn dissertatie „Misbruik van recht” (V.U. 1945) „belang” als: „geobjectiverde gevoelsrelatie van den mens of van wat daarmede wordt gelijkgesteld tot de buitenwereld”. Zie voorts: Ph. A. N. Houwing: „Subjectief recht, rechtssubject, rechtspersoon” (1939), blz. 41 en 87; J. Wiarda in: „Rechtsgeleerd Magazijn”, 1952, blz. 423.

19) „Vennootschapsrecht en medezeggenschap”, Adviezen voor de Vereniging „Handelsrecht”, door Prof. Mr. Ph. A. N. Houwing en Mr. W. L. Haardt (1950). Oorspronkelijk deelde ik hun opvattingen („Economist”, 1950, blz. 544). Later ben ik hierop teruggekomen (zie „Sociaal Maandblad Arbeid”, 25 februari 1962, blz. 93).

wat meer het begrip „belang” analyseert²⁰), waarbij wellicht de conclusie zou moeten zijn, dat vennootschappelijk belang en vennootschappelijk doel slechts een middel-belang, resp. een middel-doel kunnen zijn; anderzijds ook door zijn formeel-juridische behandeling de rechtspersoon-vennootschap en de in die rechtsvorm gedreven onderneming volkomen scheidt. Daarom ook wil hij de vijf belangenferen binnen de N.V. niet vermeerderen met andere, bijvoorbeeld het werknemersbelang en het algemeen belang. Op de thans zo in binnen- en buitenland²¹) aktuele denkbeelden van arbeiderscommissarissen (arbeidscommissarissen, commissarissen arbeid, sociale commissarissen of hoe men ze noemen wil) en commissarissen algemeen belang, gaat Maeyer niet in - hetgeen op zichzelf in deze boeiende, heldere rede overigens met het oog op de tijdsduur reeds te verontschuldigen is -, doch hij kan het niet laten toch enkele opmerkingen erover te maken (sub. 7). Maeyer had deze beter achterwege kunnen laten, want zo beknopt en apodictisch gemaakt, zijn zij geenszins overtuigend. Om als voorbeeld te noemen: ook de voorstanders van een incorporatie van het werknemersbelang in de raad van commissarissen²²) ontkennen, naar mijn weten, niet, dat die werknemers-commissarissen

zich primair naar het vennootschappelijk ondernemingsbelang dienen te richten. Een zodanige institutionalisering, die een moeilijke en veelzijdige problematiek oplevert, zal zo moeten geschieden, dat in de raad van commissarissen, die in de verzelfstandigde, grote N.V., evenals het bestuur, als orgaan meer zelfstandig is geworden, zo min mogelijk bepaalde commissarissen het stempel van kapitaal-commissaris en andere commissarissen dat van arbeiderscommissaris dragen. Aangewezen zijn door een bepaalde groep wil niet zeggen, primair zich te moeten richten in het verband naar de belangen van deze groep.

Waar de rede van Maeyer gewijd was aan de huidige N.V., zoals die nu rechtens geregeld is en het belangenconflict in deze N.V., is het niet op zijn plaats in een bespreking van deze rede op de vele problemen rondom een structuurverandering van de naamloze vennootschap in het geschreven vennootschapsrecht in te gaan. In zeer vele publicaties is dit reeds geschied²³) en wanneer in de tweede helft van dit jaar waarschijnlijk de Staatscommissie Verdam met haar rapport inzake ondernemingsrecht komt en dit publiek wordt, zal er nog wel heel wat meer aan commentaar, discussie en kritiek verschijnen.

20) Zie hierboven noot 18.

21) Voor Frankrijk wijzen wij op het pittige boekje van François Bloch-Lainé: „Pour une réforme de l'entreprise” (1963), dat daar zeer de aandacht trekt en invloed heeft. In België: I. Lindemans: „Naar convergentie tussen economie, ethica en recht inzake de onderneming” (overdruk uit „De Gids op maatschappelijk gebied”, november 1963), waarin veel waardering tot uiting komt, zowel voor het juist vermelde franse werk van Bloch-Lainé, alsook voor het rapport van de Dr. Wiardi Beckman Stichting: „De hervorming van de onderneming” (1959) in ons land.

22) Maeyer's oratie, blz. 22, voetnoot 2.

23) Naast de door Maeyer op pagina 2 vermelde literatuur zij nog genoemd de publicatie van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel: „De structuur van de onderneming” (1963), waarin ook heldere, beknopte samenvattingen van de rapporten van de Dr. Wiardi Beckman Stichting, het Ned. Katholiek Werkgeversverbond, het Christelijk Nationaal Vakverbond in Nederland, de Prof. Mr. B. M. Teldersstichting, het N.V.V., benevens een literatuuropgave zijn opgenomen.